

Din Eğitimi Alanında Lisansüstü Eğitim: Bireyin Çok Yönlü Gelişimine Katkısı

Sümevra ARICAN¹

Handan YALVAÇ ARICI²

Öz

Bireylerin kültürel, sosyal ve mesleki gelişimlerini destekleyecek eğitimlere olan ihtiyacı bilinmektedir ve bu ihtiyacı karşılamak amacıyla yaygın eğitim kurumlarına veya lisansüstü programlara yönelmektedirler. Bu çalışma, din eğitimi alanında lisansüstü eğitim almış olan öğretmenler ve din görevlilerinin aldıkları eğitimin kariyerlerine, kültürel ve sosyal yaşantılarına olan etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, saha verilerini derinlemesine incelemek için çoklu durum çalışması desenini kullanarak nitel araştırma yöntemleriyle planlanmıştır. Marmara Bölgesi'ndeki üniversitelerde din eğitimi alanında lisansüstü çalışmalar yapan ve maksimum çeşitlilik örnekleme tekniklerine uygun olarak seçilen DKAB öğretmenleri, İmam Hatip meslek dersi öğretmenleri ve din görevlilerinden oluşan 20 katılımcıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir; bu katılımcıların 15'i kadın, 5'i erkektir. Araştırma sonuçları, din eğitimi alanında lisansüstü eğitimin bireylerin mesleki, kültürel ve sosyal gelişimlerine olumlu katkılarda bulunduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Yüksek Din Öğretimi, Lisansüstü Eğitim, Mesleki Gelişim, Entelektüel Gelişim.

Arıcan, Sümevra - Yalvaç Arıcı, Handan. "Din Eğitimi Alanında Lisansüstü Eğitim: Bireyin Çok Yönlü Gelişimine Katkısı". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 8/1 (Mart 2024), 8-33. <https://doi.org/10.32711/tiad.1410283>

Geliş Tarihi	26.12.2023
Kabul Tarihi	13.03.2024
Yayın Tarihi	31.03.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹Dr.Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Yalova, Türkiye, sumeyra.arican@yalova.edu.tr, ORCID:0000-0003-3158-1840

² Doç. Dr., Bağımsız Araştırmacı, Din Eğitimi, İstanbul, Türkiye, handanyalvac1453@gmail.com, ORCID:0000-0003-4179-3919

Postgraduate Education in the Field of Religious Education: Contribute to the Multifaceted Development of the Individual

Sümevra ARICAN¹

Handan YALVAÇ ARICI²

Abstract

It is acknowledged that individuals require education that supports their cultural, social, and professional development, and to meet this need, they often turn to widespread educational institutions or postgraduate programs. This study aims to assess the impact of postgraduate education in the field of religious education on the careers, cultural, and social lives of teachers and religious officials. The research was designed using qualitative methods with a multiple case study design to thoroughly examine field data. Interviews were conducted with 20 participants who were selected in accordance with maximum variation sampling techniques from universities in the Marmara Region and who are pursuing postgraduate studies in religious education. This group includes DKAB teachers, İmam Hatip vocational course instructors, and religious officials, of which 15 are women and 5 are men. The findings of the research have revealed that postgraduate education in the field of religious education contributes positively to individuals' professional, cultural, and social development.

Keywords: Religious Education, Higher Religious Education, Postgraduate Education, Professional Development, Intellectual Development.

Arcan, Sümevra - Yalvaç Arıcı, Handan. "Postgraduate Education in the Field of Religious Education: Contribute to the Multifaceted Development of the Individual". Turkey Journal of Theological Studies 8/1 (Mart 2024), 8-33. <https://doi.org/10.32711/tiad.1410283>

Date of Submission	26.12.2023
Date of Acceptance	13.03.2024
Date of Publication	31.03.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst. Prof., Yalova University, Faculty of İslamic Sciences, Yalova, Türkiye, sumeyra.arican@yalova.edu.tr, ORCID:0000-0003-3158-1840

² Assoc. Prof., Independent Researcher, Religious Education, İstanbul, Türkiye, handanyalvac1453@gmail.com, ORCID:0000-0003-4179-3919

Giriş

Üniversite mezunlarının sayısının giderek arttığı görülmektedir. Lisans eğitimi tamamladıktan sonra, birçok kişi akademik kariyerlerini sürdürme yolunu seçmekte ve bu süreçte kültürel, sosyal ve mesleki gelişimlerini destekleyecek ilave eğitimlere ihtiyaç duymaktadır. İhtiyaç duyulan bu eğitimler, genellikle yaygın eğitim kurumları veya lisansüstü programlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Lisansüstü eğitim, bireylere seçtikleri alanda derinleşme ve uzmanlaşma fırsatı tanıyan, yüksek lisans ve doktora gibi daha ileri düzey eğitim fırsatları olarak tanımlanabilir.¹ Türkiye’de 6.11.1981 tarihinde 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu yürürlüğe girmiş, Yükseköğretim Yasası ile öğretim kademeleri; ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora olmak üzere dört aşamada tasnif edilmiştir. 1982 sonrasında lisansüstü eğitim kurumsal bir yapı hâlini almıştır.² Lisansüstü eğitim esasları, 2547 sayılı Yükseköğretim Yasasının 65. maddesine göre Üniversitelerarası Kurulca hazırlanmış olan “Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği” ile belirlenmiştir.³ Resmî Gazetede 1 Temmuz 1996 tarihinde yayımlanmış olan “Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği” ile belirlenen yasal düzenlemeler günümüze kadar geçerliliğini korumaktadır.⁴

Din eğitimi lisansüstü çalışmaları Din Eğitimi Anabilim dalının kurulmasından sonra faaliyet göstermeye başlamıştır. “Din Eğitimi Kürsüsü” 13.5.1980 tarihinde ilk olarak Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde kurulmuş, iki yıl sonra kürsünün ismi “Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı” olarak değiştirilmiş ve yaklaşık 10 sene bu isimle varlığını devam ettirmiştir. 1991 yılı itibarıyla “Din Eğitimi Anabilim Dalı” adını almış ve din eğitimi ile ilgili çalışmaların yapıldığı bir alan olarak hizmet vermeye başlamıştır.⁵ Türkiye’de toplam 102 İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi bulunmakta, lisansüstü eğitim veren fakültelerin yaklaşık yarısı felsefe ve din bilimleri alanında lisansüstü eğitim vermektedir.⁶ Din eğitimi alanında Beyza Bilgin’in 1970 yılında tamamladığı “İslam’da Eğitimin Temeli Olarak Sevgi” başlıklı doktora çalışması sonrasında Türkiye’de din eğitimi alanında yapılan lisansüstü çalışmaların 1997 yılına kadar artarak devam ettiği, 1997’den sonra bir dönem azaldığı bilinmektedir. 2001 yılından sonra çalışmalar yeniden hız kazanmıştır.⁵ 1988 yılında yüksek lisans, 1986-1991 yılları arasında ve 2000 yılında doktora çalışmalarının tamamlanamadığı görülmektedir. Özellikle 1986-1996 yılları arasında 10 yıllık zaman diliminde 15 yüksek lisans, 8 doktora tezinin tamamlandığı, 1997-2007 arasında ikinci 10 yıllık periyotta 87 yüksek lisans, 25 doktora tezi tamamlandığı, 2008-2019 yılları arasında 170 yüksek lisans, 45 doktora tezinin tamamlandığı, dolayısıyla son periyotta nicelik ve konu çeşitliliği açısından çok fazla çalışma yapıldığı anlaşılmaktadır.⁶ YÖKTEZ verilerine göre -din eğitimi bilim dalı ve felsefe ve din bilimleri bilim dalında- 2020-2023 yılları arasında din eğitimi alanında 228 yüksek lisans, 59 doktora tezi tamamlanmıştır. Son 3 yıldaki niceliksel artışın lisansüstü eğitim veren üniversite sayısının artışıyla orantılı olduğu görülmektedir. Buna göre son 3 yılda geçmiş 11 yıldan daha fazla tezin tamamlandığı dikkat çekmektedir.

Din eğitimi alanında ya da diğer alanlarda lisansüstü çalışma yapmak, bireylerin sadece entelektüel gelişimlerini değil aynı zamanda bireysel, mesleki ve sosyal gelişimlerini de desteklemektedir. Bu açıdan din eğitimi alanında lisansüstü eğitim alan bireylerin kişisel, entelektüel, mesleki ve sosyal gelişimlerinin aldıkları eğitimden ne yönde etkilendiğinin belirlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu amaçla çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Bireyleri din eğitimi alanında lisansüstü eğitim almaya yönelten nedenler nelerdir?
- Din eğitimi alanında lisansüstü eğitimin bireylerin kişisel gelişimlerine katkısı nedir?
- Din eğitimi alanında lisansüstü eğitimin bireylerin mesleki gelişimlerine katkısı nedir?
- Din eğitimi alanında lisansüstü eğitimin bireylerin entelektüel gelişimlerine katkısı nedir?
- Din eğitimi alanında lisansüstü eğitimin bireylerin sosyal gelişimlerine katkısı nedir?
- Din eğitimi alanında lisansüstü eğitimin, öğretim yöntem teknikleri, ölçme değerlendirme gibi uygulamalara katkısı nedir?

Literatürde bu konuyu ele alan ve din eğitimi alanıyla sınırlandırılmayan bir çalışmaya⁷ rastlanmıştır. Literatürde özellikle din eğitimi alanında lisansüstü eğitimi konu edinen bir çalışma bulunmamaktadır. Konunun farklı örneklemle çalışılarak yeni veriler elde edilmesi ve din eğitimi alanına lisansüstü çalışmalar açısından katkı sunması umulmaktadır.

Amaç ve Önem

Lisansüstü eğitimin bireylerin mesleki, kültürel, sosyal ve bireysel gelişimlerine sunduğu katkıların anlaşılması bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Araştırma, Marmara Bölgesi'nde yaşayan ve bu bölgedeki üniversitelerde din eğitimi alanında lisansüstü öğrenim gören DKAB öğretmenleri, imam hatip lisesi öğretmenleri, Kur'an kursu öğreticileri ve din görevlilerinin deneyimlerini nitel bir perspektifle incelemeyi

¹ Halit Ev, "İlahiyat Alanında Lisansüstü Eğitim ve Sorunları", *Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları*, ed. Mustafa Köylü (İstanbul: DEM Yayınları, 2018), 242.

² İsmail Güven, *Türk Eğitim Tarihi* (Ankara: Natural Yayıncılık, 2010), 354.

³ Şehnaz Nigâr Çelik, "Lisansüstü Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi", *Lisansüstü Eğitim Üzerine Düşünceler*, ed. Fuat Tanhan (Ankara: Pegem Akademi, 2019), 135.

⁴ Ramazan Alabaş vd., "Öğretmenlerin Kariyer Gelişimlerinde Lisansüstü Eğitim: Tercih Sebepleri ve Süreçte Karşılaştıkları Sorunlar", *e-International Journal of Educational Research* 3/4(2012), 91.

⁵ Nevzat Y. Aşıkoğlu, "Din Eğitimi Biliminin Türkiye'de Bağımsız Bir Bilimsel Disiplin Olarak Doğuşu ve Gelişimi", *Diyanet İlmî Dergi* 30/3 (1994), 88.

⁶ Muzaffer Üzümcü, "İlahiyat Fakülteleri Felsefe ve Din Bilimleri Bölümlerinde Akademik Yapılanma ve Lisansüstü Eğitim Üzerine Bir Değerlendirme", *Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (2020), 188-189.

⁵ Bilal Yorulmaz, "Türkiye'de Din Eğitimi Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmalar Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi* 12/46 (2016), 46-47. Beyza Bilgin hakkında detaylı bilgi için bkz. Recai Doğan, "Prof. Dr. Beyza Bilgin ve Din Eğitimine Katkıları", *Dini Araştırmalar* 23/58 (2020), 27-50.

⁶ Ahmet Ali Çanakçı, "Türkiye'de Yapılan Din Eğitimi Başlıklı Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Üzerine Bir Analiz (1986-2019)", *The Journal of Academic Social Science Studies* 13/79 (2020), 286-287.

⁷ Ramazan Gürel, "DKAB Öğretmenlerine Göre Lisansüstü Eğitim: Tercih Sebepleri, Süreçler, Sorunlar ve Beklentiler Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/12 (2020), 131-170.

hedeflemektedir. Bu çalışmanın odak noktası, din eğitimi alanında lisansüstü eğitim almanın bireylerin kişisel, mesleki, entelektüel ve sosyal kazanımlarına etkisini belirlemektir. Ayrıca, katılımcıların din eğitimi alanında lisansüstü eğitime yönelme sebepleri, bu eğitimden beklentileri ve elde ettikleri kazanımlar da araştırmanın ilgi alanları arasındadır. Bu araştırma ile, eğitim uygulamalarının geliştirilmesine ve eğitim kalitesini artırılmasına katkıda bulunmak hedeflenmektedir.

1. Yöntem

Din eğitimi alanında lisansüstü eğitim almış/almakta olan bireylerin aldıkları eğitimin mesleki, kültürel ve sosyal olarak ne kadar etkili olduğunun araştırıldığı bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden çoklu durum çalışması deseni tercih edilmektedir. Durum çalışması belli bir duruma ilişkin sonuçları ortaya koyabilmek ve derinlemesine araştırma yapabilmek amacıyla yapılmaktadır. Durum çalışması, “nasıl” ve “niçin” sorularıyla bir olgu ya da olayın derinliğine araştırılmasına imkân sunmaktadır.⁸ Çalışmanın teorik bölümü için literatür taraması yapılmış, ardından yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılarak veriler toplanmıştır. Derinlemesine mülakat yönteminde katılımcıların neyi, neden ve nasıl düşündükleri ve araştırılan konu hakkında duygu, düşünce, tutum ve deneyimlerini, anlamlandırmalarını, tanımlamalarını ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

1.1. Verilerin Toplanması ve Analizi

Katılımcılar için kişisel bilgi formu ve açık uçlu sorular içeren yarı-yapılandırılmış mülakat formu hazırlanmıştır. Soru formu hazırlanmadan önce pilot uygulamalar yapılmıştır. Sonrasında soru formuna son şekli verilmiştir. Soru formu 15 sorudan oluşmaktadır. Veri toplama aracı için etik kurul izni⁹ alındıktan sonra gönüllü katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler katılımcılar için uygun mekân ve zamanda 08.12.2023-21.12.2023 tarihleri arasında yüz yüze olarak veya zoom vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Veri doyumuna ulaşıldığı düşünüldüğü zaman veri toplama sürecine son verilmiştir. Tüm görüşmeler deşifre edildikten sonra veriler MAXQDA 2023 PRO nitel analiz programına aktararak kodlanmıştır. Belirlenen kodlar benzerlik ve farklılıklarına göre tasnif edilmiş, daha sonra katılımcıların sorulara verdikleri cevaplara göre tema ve alt temalar oluşturulmuştur. Konuyu açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşabilmek için veriler içerik analizi yaklaşımı ile analiz edilmiştir.¹⁰ Katılımcılar K1, K2, K3... şeklinde kodlanmışlardır.

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini artırmak için araştırmacı çeşitlemesine başvurulmuş, araştırmacılar verilerin değerlendirilmesi sürecine katkıda bulunmuştur. Böylece çalışmanın geçerlik ve güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın iç güvenilirliği için katılımcı görüşleri yorumlanmaksızın doğrudan alıntılarla sunulmuş, dış güvenilirlik için araştırma süreci detaylı olarak aktarılmıştır.

⁸ Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018), 73-74.

⁹ Yalova Üniversitesi Etik Kurullar Koordinatörlüğü 2023/168 protokol no ve 07.12.2023 tarihli karar.

¹⁰ Yıldırım-Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 227.

1.2. Çalışma Grubu

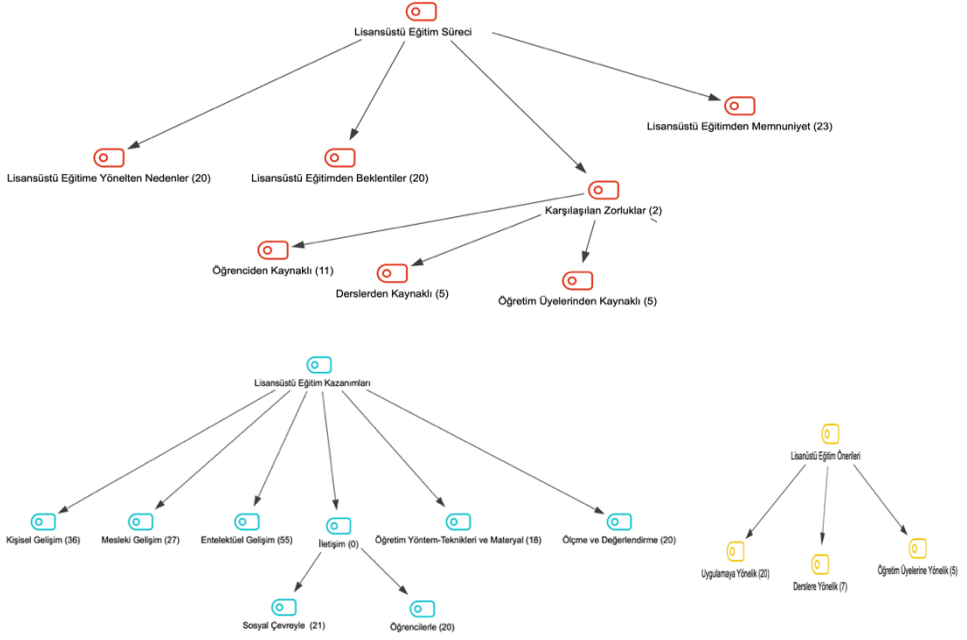
Tablo 1. Katılımcı Profili

Katılımcı	Cinsiyet	Yaşanılan Şehir	Meslek	Kurum	Eğitim Durumu	Üniversite
K1	Kadın	Tekirdağ	Öğretmen	MEB	Yüksek Lisans (devam ediyor)	Marmara
K2	Erkek	Kocaeli	Öğretmen	MEB	Doktora (devam ediyor)	İstanbul
K3	Erkek	Bursa	İmam-Hatip Adayı	Diyanet Akademisi	Yüksek Lisans (devam ediyor)	Yalova
K4	Kadın	İstanbul	Öğretmen	—	Yüksek Lisans (devam ediyor)	Bursa Uludağ
K5	Kadın	Bursa	Öğretmen	MEB	Yüksek Lisans (devam ediyor)	Marmara
K6	Kadın	İstanbul	Öğretmen	MEB	Yüksek lisans (tamamlanmış)	İstanbul
K7	Kadın	İstanbul	Kur'an Kursu Öğreticisi	DİB	Yüksek Lisans (devam ediyor)	Marmara
K8	Erkek	Bursa	İmam-Hatip Adayı	DİB	Yüksek Lisans (devam ediyor)	Yalova
K9	Kadın	Sakarya	Öğretmen	MEB	Yüksek Lisans (devam ediyor)	Sakarya
K10	Kadın	İstanbul	Öğretmen	İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü	Yüksek lisans (tamamlanmış)	Marmara
K11	Kadın	Çanakkale	Öğretmen	—	Yüksek lisans (tamamlanmış)	Çanakkale On Sekiz Mart Trakya
K12	Kadın	Kırklareli	Kur'an Kursu Öğreticisi (4-6 yaş)	DİB	Yüksek lisans (devam ediyor)	Bilecik Şeyh Edebali
K13	Kadın	Bilecik	Öğretmen	MEB	Yüksek lisans (devam ediyor)	Bilecik Şeyh Edebali
K14	Erkek	Bilecik	İmam-Hatip	DİB	Yüksek lisans (devam ediyor)	Sakarya
K15	Erkek	Sakarya	Öğretmen	MEB	Doktora (devam ediyor)	Sakarya
K16	Kadın	İstanbul	Öğretmen	Özel Okul	Yüksek lisans (devam ediyor)	Trakya
K17	Kadın	Yalova	Kur'an Kursu Öğreticisi (4-6 yaş)	DİB	Yüksek lisans (devam ediyor)	Yalova
K18	Kadın	Kocaeli	Kur'an Kursu Öğreticisi	DİB	Yüksek lisans (devam ediyor)	Kocaeli
K19	Kadın	Yalova	Vaize	DİB	Doktora (devam ediyor)	Yalova
K20	Kadın	İstanbul	Öğretmen	MEB	Doktora (devam ediyor)	Yalova

Araştırma kapsamında Türkiye'nin geneline dair belirli düşünce oluşmasına imkân verebilecek nüfus yoğunluğu fazla olan Marmara Bölgesi'nde görev yapan DKAB öğretmenleri, imam hatip meslek öğretmenleri, Kur'an kursu öğreticileri ve din görevlileri ile görüşülmüştür. Araştırmada farklı bakış açılarının ortaya konulması amacıyla cinsiyet, şehir, meslek ve çalışılan kurum açısından farklı niteliklere sahip 20 kişi ile mülakat yapılmıştır. Katılımcılardan 15'i kadın, 5'i erkektir. Kadın katılımcıların dağılımdaki yüksek oranının, lisansüstü eğitimde kadın öğrencilerin genel yoğunluğunu yansıttığı düşünülmektedir. Katılımcıların 3'ü yüksek lisans eğitimini tamamlamış olup, 13'ü yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. 4 katılımcı ise doktora eğitimi almaktadır. Katılımcıların 5'i Yalova, 4'ü Marmara, 2'si İstanbul, 2'si Sakarya, 1'i Bursa Uludağ, 1'i Kocaeli, 1'i Çanakkale On Sekiz Mart, 2'si Bilecik Şeyh Edebali ve 2'si Edirne Trakya üniversitelerinde eğitim almaktadırlar. Katılımcıların bir kısmı ikamet ettikleri şehirler dışındaki üniversitelerde lisansüstü eğitimlerine devam etmiş ya da etmektedirler.

2. Bulgular

Çalışma bulguları lisansüstü eğitim süreci, lisansüstü eğitim kazanımları ve lisansüstü eğitim önerileri olmak üzere 3 tema üzerine yapılandırılmıştır.

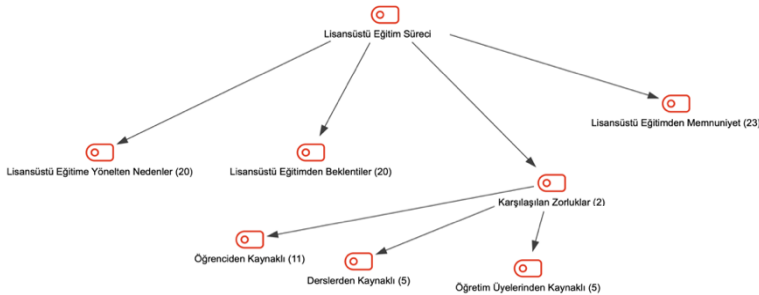

Şekil 1. Çalışma Temalarına Ait Kod Birlikte Oluşma Modeli

Araştırmanın tüm temalarını içeren kod birlikte oluşma modeli Şekil 1’de görülmektedir.

2.1. Lisansüstü Eğitim Süreci

Araştırmanın ilk teması olan lisansüstü eğitim süreci teması; lisansüstü eğitime yönelten nedenler, lisansüstü eğitimden beklentiler, karşılaşılan zorluklar ve lisansüstü eğitimden memnuniyet olmak üzere dört alt temadan oluşmaktadır. Lisansüstü eğitim temasına ait model Şekil 2’de görülmektedir.

Şekil 2. Lisansüstü Eğitim Süreci Temasına Ait Hiyerarşik Kod Alt Kod Bölümler Modeli

2.1.1. Lisansüstü Eğitime Yönelten Nedenler

Katılımcılar din eğitimi alanında lisansüstü eğitime yönelten nedenler farklılaşmakla birlikte en çok dile getirilen nedenin mesleki olarak gelişme ve uzmanlaşmak (K1, K2, K6, K9, K10, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K20) olduğu görülmektedir.

Katılımcılardan biri bu konu hakkındaki detaylı düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

"Aslında din eğitimi alanında yüksek lisans yapmayı düşünmüyordum, dinler tarihi veya mezhepler tarihinde düşünüyordum. Göreve başladıktan sonra yenilik ve güncelleme gerekliliğini fark ettim. Yeni nesle hitap edebilmekte eksiklik hissettiğim için bu alanda yüksek lisans yapmaya karar verdim. Çalıştığım yaş grubu dini konularda ebeveynleriyle ciddi fikir ayrılıkları ve iletişim sorunları yaşıyor. Ailelerin Kur'an ve sünnet merkezli bir din anlayışına sahip olmamaları, genellikle bağlı buldukları cemaatlerin anlayışını çocuklarına dayatmaya çalışmaları ya da farklı kanallarla edindikleri hurafelere, hatalara dayalı din anlayışları sebebiyle çocuklar İslam'a antipatik tutumlar geliştirmişler. Bununla birlikte eğitimli ya da gerçek bilgiye dayalı İslam anlayışı geliştirmiş olan velilerin de yine çocuklarıyla iletişim sorunları yaşadıklarına şahit oldum. Her şeyden önemlisi bu durum çocukların İslam'a bakış açılarını ve İslam'ı kabullerine zarar veriyordu. Ben de bu konuda neler yapabileceğimle ilgili kendimi daha fazla geliştirmek ve ortaya bir ürün koymak istediğim için yüksek lisans yapma kararı aldım. Ayrıca kendi alanım ve halihazırda icra ettiğim görevim gereği din eğitimindeki yenilikleri takip edebilmek, kendimi geliştirmek ve güncellemek de bu kararımın sebeplerinden oldu." (K3)

Mesleki gelişim ve meslekte uzmanlaşma dışındaki nedenler; kişisel gelişim (K2, K9, K15), eğitimi sevmeye ve merak duymaya (K4), entelektüel anlamda ihtisaslaşma (K5), akademik açıdan bilgi sahibi olma (K19), ilahiyat, felsefe, sosyoloji, psikoloji gibi farklı alanlarda da araştırma yapabilmek (K6), din eğitimi alanına katkıda bulunabileceği inancı (K8), çocuklarına daha iyi bir eğitim vermesi (K3 ve K7), felsefe ve din bilimlerine olan ilgi (K11), üniversitede sevddiği bir hocanın bölümü olması (K3) olarak belirtilmiştir.

Katılımcılardan birinin "Pedagoji ve felsefe her zaman ilgimi çeken iki alan olmuştur, ilahiyat eğitimim boyunca genelde felsefe ve din bilimlerine yakınlık duydum. Yüksek lisans için din psikolojisi ve din eğitimi alanında başvuruyu yaptım din eğitimine kabul edildim." (K11) şeklindeki açıklaması, bazen din eğitimi alanına yönelmedeki belirsizlikleri göstermektedir. Lisansüstü eğitim başlangıcında bireylerin kararsızlık yaşadıkları ve lisansüstü eğitime bilinçli ve amaçlarını net olarak belirlemiş bir şekilde gelmedikleri de gözlenebilmektedir. Bununla birlikte katılımcıların çoğunluğunun mesleki gelişim ve uzmanlık açısından din eğitimi alanını tercih ettikleri görülmektedir.

2.1.2. Lisansüstü Eğitimden Beklentiler

Katılımcılar din eğitimi alanındaki lisansüstü eğitimden öncelikli beklentilerinin mesleki gelişimlerine katkı sağlamak olduğunu (K1, K2, K6, K9, K12, K13, K14, K15, K16, K18, K20) bildirmişlerdir. Katılımcılar din eğitimi alanında lisansüstü çalışmalardan mesleki gelişimin yanı sıra farklı beklentileri olduğunu da aktarmışlardır. Bu beklentiler; akademik kariyer yapma (K4, K8, K14, K17, K18), kendilerini din eğitimi açısından geliştirme (K3, K13, K18), dini diğerlerine doğru aktarabilme (K4, K11, K13, K16), çevreye ve öğrencilere faydalı olma (K3, K12, K18), alanda uzmanlaşma (K6, K9), sistematik ve bütüncül bir eğitim alma (K5), din eğitimi alanında farklı bakış açıları öğrenme ve daha fazla kaynak görme (K7, K13, K14), din eğitimi felsefesi ve tarihini daha ayrıntılı şekilde öğrenme (K14, K17), din eğitimi nasıl verilir ve Kur'an kurslarında aile bürolarında nasıl daha aktif din eğitimi çalışmaları yapılır konusunda bilgi alma (K19) ve alanda yeni bir söz söyleme isteği (K10) olarak belirtilmektedir.

Mesleki beklentilerle birlikte akademik gelişim isteğini ortaya koyan şu ifadeler katılımcıların çok yönlü beklentilerini ortaya koymaktadır: “Öğretmenlik meslek alanında daha iyi bir eğitim nasıl mümkün olabilir ve akademik olarak bunu nasıl sağlarım düşüncesiyle din eğitiminde yüksek lisans yapmaya karar verdim” (K2). Bir başka katılımcı ise kendi başına çabalamanın tatmin edici olmadığını, lisansüstü eğitimle daha sistematik bir eğitime ulaşmayı istediğini şu şekilde belirtmektedir: “Eğitim ile ilgili okumalar yaptığım halde yeterli hissetmediğim ve bu alana karşı merakımın dinmediğini fark ettiğim için din eğitimi bölümünü seçtim. Beklentim ise sistematik ve bütüncül bir eğitim görmektir” (K5). Katılımcıların çoğunluğunun lisansüstü eğitimden mesleki açıdan beklentileri bulunduğu görülmektedir.

2.1.3. Karşılaşılan Zorluklar

Lisansüstü eğitim sürecinin bu alt temasında eğitim sürecinde karşılaşılan zorluklara yer verilmiştir. Katılımcıların bir kısmı lisansüstü eğitim sürecinde zorluk yaşamadığını belirtse de (K6, K11, K14 ve K17), katılımcıların çoğunluğu lisansüstü eğitim sürecinde derslerden, öğretim üyelerinden ve öğrenciden kaynaklanabilen zorluklarla karşılaşmışlardır.

2.1.3.1. Öğrenciden Kaynaklı

Öğrenciden kaynaklanan zorluklar daha çok çalışma hayatı ve öğrenciliği birlikte yürütmeye çalışmaktan kaynaklanmaktadır (K2, K3, K7, K12, K15, K18).

"Bu süreçte tabi ki beni zorlayan durumlar oldu. Özellikle iş hayatımın olmasıyla birlikte yüksek lisans derslerimi ihmal etmeden ikisini birden yapmaya çalışmak hayli zordu. Ders saatlerinde bir sorunu yaşamamıştım ancak her dersin hocasının vermiş olduğu ödevler düşünülürken hepsinin yoğunluğundan dolayı yaşanmış olan bir zorluktan bahsedebilirim." (K16).

Ayrıca lisansüstü eğitim aldıkları üniversitelerin yaşadıkları şehirde olmadığı için seyahat etme durumunda kalmak da bazı katılımcılar için zorlayıcı olmuştur (K2 ve K13). Yaşanılan bu süreç *"Hem çalışıp hem yüksek lisans yapmak ekstra çaba ve emek gerektirmesi, iş ve okul arasındaki yoğun tempo ve başka bir şehre eğitim için sık sık seyahat etmek beni zorladı."* (K2) şeklinde açıklanmıştır. Bu süreçte farklı zorluklarla da karşılaşmıştır. Katılımcılardan (K4) lisansüstü eğitime başladığı ilk zamanlarda *alışma sürecinin zor olduğuna dikkat çekerken, diğer bir katılımcı (K12) kurumundan izin alamadığı için derslere katılım açısından zorluk yaşadığını belirtmiştir.*

2.1.3.2. Derslerden Kaynaklı

Katılımcılar derslerle ilgili olarak; *ders döneminde derslere devam zorunluluğunun olması ve ödev yoğunluğu (K9, K12), derslerin gün boyu devam etmesi (K1), bazı yayımların baskısının bulunmayışı (K9), online derslere adapte olunamaması (K3, K8), din eğitimi alanının dışında felsefe gibi farklı alanlarda ders görülmesi (K12) konularında zorluk yaşadıklarını bildirmişlerdir. Katılımcılardan birinin ifadelerinde derslerden kaynaklanan zorluklar şu şekilde belirtilmiştir:*

"Ders yoğunluğu olarak hem çalışıp hem okumak elbette ki ödev yetiştirme, okuma yapma açısından yorucu oluyor. Yüksek lisans eğitimi sürecinde çoğunlukla yüksek lisans yapacağımız alana yönelik dersler almış olsak idik daha fazla din eğitimi alanında bilgilenebilirdim diye düşünüyorum fakat böyle olması yerine felsefe vs gibi genel dersler gördük." (K12)

2.1.3.3. Öğretim Üyelerinden Kaynaklı

Katılımcılardan bazıları öğretim üyelerinden kaynaklanan zorluklardan bahsetmişlerdir. Katılımcılar, *öğretim üyelerinin kaba ve anlayışsız tavırlarından* (K1, K5), *sert tutum ve tepkilerinden* (K5, K20) dolayı zorluk yaşamışlardır. Ayrıca *hocanın fikrinin dışında fikir söyleyememe durumu* (K5), *ego ve görüş farklılıkları* (K11), *öğretim görevlilerinin dersleri birbiri ile ilişkili bir şekilde vermemeleri* (K19) gibi durumlar da zorlanmalarına neden olmuştur. Bir katılımcının bu konudaki ifadeleri şöyledir:

"Hocaların yüksek lisans öğrencilerini küçümseyici tavır sergilemeleri çok rahatsız ediciydi. Ayrıca bazı hocaların fikrine katılmasak da onların sert mizaçları yüzünden özgürce fikrimizi söyleyememek de hoş değildi. Dolayısıyla belirli yaşa gelmiş kişilere daha demokrat olunmalı ve daha saygılı davranılmalı. Biz çocuklarla iletişim kurarken saygılı olmaya dikkat ediyoruz, yüksek lisans öğrencilerine daha çok dikkat edilmeli." (K1).

2.1.4. Lisansüstü Eğitimden Memnuniyet

Katılımcılara lisansüstü eğitime yönelik memnuniyetleri sorulmuştur. Katılımcıların bir kısmı din eğitimi alanındaki lisansüstü çalışmaların kendilerini tatmin ettiğini (K2, K4, K13, K15, K16, K17, K18) belirtirken, bir kısmı da (K3, K5, K8, K9, K10, K12, K19 ve K20) kısmen tatmin ettiğini belirtmişlerdir. Bir katılımcı *"Evet o dönem için tatmin etti. Ancak o eğitimle yetinmemek gerektiğini aslında yüksek lisansın bir basamak olduğunu mutlaka bunun doktora eğitimiyle devam etmesi gerektiğini de fark ettim."* (K15) ifadeleriyle lisansüstü eğitimden duyduğu memnuniyeti ve eğitimini devam ettirme yönündeki isteğini dile getirmiştir.

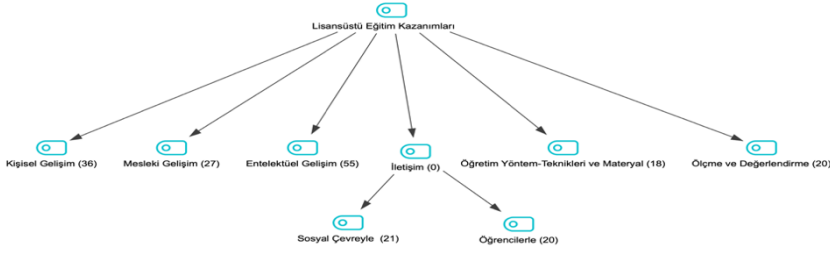
Lisansüstü eğitimden kısmen memnun olduklarını dile getiren katılımcıların *"Kısmen tatmin etti. Çalışmıyor olsaydım ve online olmasaydı beni tatmin ederdi."* (K3) ve *"Teorik ve entelektüel olarak tatmin etti. Fakat sahada uygulama açısından değerlendirecek olursak; aldığımız eğitimin yetersiz olduğunu düşünüyorum."* (K5) şeklindeki ifadeleri kısmi memnuniyetlerini ve konu hakkındaki farklı beklentilerini ortaya koymaktadır. Bu ifadelerde lisansüstü eğitim sürecinin kendisinden kaynaklanmayan kişisel sebeplerin bazen de salgın/deprem gibi istenmeyen ancak zorunlu olarak ortaya çıkan sebeplerin öne sürüldüğü görülmektedir.

Katılımcılardan bazıları lisansüstü eğitimden olan memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir (K1, K6, K7, K8, K9). Memnuniyetsizliklerini bildiren katılımcılar; *lisansüstü derslerin lisans dersleri gibi verilmesi, dersi veren öğretim üyesinin olumsuz tavırları, yeterli kaynakla muhatap olunmaması, makale ve tez yazımı konusunda yeterli ders alınmaması* gibi birtakım nedenler belirtmişlerdir.

Sonuç olarak katılımcıların çoğunluğunun lisansüstü eğitimden tatmin olduğu, az bir kısmının ise tatmin olmadığı söylenebilir.

2.2. Lisansüstü Eğitim Kazanımları

Araştırmanın ikinci teması olan lisansüstü eğitim kazanımları; kişisel gelişim, mesleki gelişim, entelektüel gelişim, iletişim, öğretim yöntem-teknikleri ve materyal, ölçme ve değerlendirme olmak üzere 6 alt tema üzerine kurgulanmıştır. Araştırmanın Lisansüstü Eğitim Kazanımları temasına ait model Şekil 3'te görülmektedir.

Şekil 3. Lisansüstü Eğitim Kazanımları Temasına Ait Hiyerarşik Kod Alt Kod Bölümler Modeli

2.2.1. Kişisel Gelişim

Katılımcılara lisansüstü eğitimin kişisel gelişimlerine etkisi olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların neredeyse tamamı lisansüstü eğitimin kişisel gelişimlerini olumlu yönde etkilediğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar; *kişilere, olaylara ve durumlara karşı farklı ve geniş bakış açısı edindiklerini (K3, K5, K8, K9, K11, K20), akademik bakış açısı kazandığını (K20), sosyal ve akademik çevresinin genişlediğini, hayata bakış açılarının değiştiğini (K12, K14, K15), özgüveninin geliştiğini (K2), kendisini daha iyi ifade edebildiğini (K3), ben ve öteki bağlamında farkındalık kazandığını ve insan-Tanrı ilişkisinin derinleştiğini (K6), öğrendiği bilgilerin hayata anlam kattığını (K9), sürecin bakış açısını olumlu yönde değiştirdiğini (K10), derslerden kazanımlar elde ettiğini ve fikirlere saygılı olunması gerektiğini kavradığını (K11), dinin öğretiminin ne kadar önemli olduğu ve din eğitimi konusunda farkındalık kazandığını (K16, K19), okuma yazma konusunda etkili olduğunu (K17), bilinçli bir birey olma, bir konuda yorum yapabilmek için alt yapının güçlü olması gerektiğini kavrama ve hayati anlam ve anlamlandırma etkisi olduğunu (K18)* ifade etmişlerdir. Bu ifadeler kişisel gelişim kapsamındaki kazanımlar olarak değerlendirilmiştir.

Katılımcılardan biri din eğitimi alanındaki profesyonel gelişimi "*Alanıma daha fazla hâkim olma noktasında profesyonel katkı sağlarken özgüvenimi geliştirmesiyle de olumlu etki etmiştir. Konulara ve hayata daha pozitif, profesyonel ve özgüvenli bakmamı sağlamıştır.*" (K1) söylemiyle ifade ederken, bir diğeri olaylara bakış açısındaki değişimi "*Yüksek lisans eğitimi her zaman kendimi geliştirmem gerektiği konusunda bana bakış açısı kazandırdı. Olaylara ve durumlara tek pencereden değil de farklı pencerelerden bakmayı öğretti. Hayata bakış açımı tamamen değiştirdi.*" (K3) şeklindeki sözleriyle belirtmiştir.

Lisansüstü eğitimin hayata dair bütüncül bir bakış açısı kazandırdığı yönündeki şu ifadeler dikkat çekmektedir:

"*Eğitim ile ilgili değerlendirme ya da eleştiri yaparken daha temelli bir düşünce sistemim olduğunu fark ediyorum. Hayata daha bütüncül ve geniş perspektiften bakmayı önemsiyorum. Lisansüstü bu alanda ilerleme isteğimin sebebi de bu alanı seviyor olmak ancak bütüncül bakacak kadar birikim edinmemiş olmamdı. Bu hedefime ulaştığımı düşünüyorum.*"(K5).

Katılımcılardan bir diğeri (K16), lisansüstü sürecin farklı bir katkısına değinmiştir:

"*Yapmış olduğum bu çalışmada dini eğitimin ne kadar değerli olduğunu anlamış oldum çünkü günümüzde dinin anlaşılması veya dini ibadetlerin anlaşılması konusunda her bir kesimden farklılıkları gördüm. Ancak bu farklılıklara rağmen insanların dinine sıkıca tutunup kendisi mutmain olacak şekilde ibadetlerini yaptığını görmek farklı bir mutluluk vermiştir. Hayatıma katkı sağlayan bu yönünü söyleyebilirim ki doğru-yanlış*

öğretilmiş veya doğru-yanlış olarak öğrenilmiş bir bilgi olsa dahi Allah ile olan bağlantısını koparmamış insanların varlığı hayatımda inandığım doğru neyse onun peşinden gitmeme sebep olacak bir bakış açısı katmıştır." (K16)

Katılımcılardan birkaçı (K7 ve K13) lisansüstü eğitimin kişisel gelişimlerine olumlu bir katkısı olmadığını belirtmişlerdir. Katılımcı, bu konudaki düşüncelerini "İnsan bir kitap okurken etkisi olduğunu anlamayabilir, ama ben sonrasında da etkisini görmedim. Hayat perspektifinize nasıl bir boyut kattı? Maalesef katmadı, keşke katsaydı." (K7) şeklinde ifade etmiştir. Birkaç katılımcı haricinde katılımcıların tamamının din eğitimi alanındaki lisansüstü eğitimlerinin kişisel gelişimlerinde önemli katkılar sağladığını ifade ettikleri görülmektedir.

2.2.2. Mesleki Gelişim

Katılımcılara lisansüstü eğitimin mesleki gelişimlerine etkisi olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcılardan biri (K7) haricindeki tüm katılımcılar lisansüstü eğitimin mesleki gelişimlerine katkısı olduğunu bildirmişlerdir. Birkaç katılımcı (K5 ve K17) ise din eğitimi alanındaki lisansüstü eğitimin teorik açıdan katkısı olduğunu, uygulamada ise katkısı olmadığını belirtmiştir.

Katılımcılardan biri mesleki gelişimini şu cümlelerle ortaya koymuştur:

"Tabi ki katkısı oldu. Bunu mesleki olarak yapılan çalışmalarda bizzat tecrübe edebiliyorum. Zira yapılan çalışmalarda din eğitimi alanıyla ilgili bilgi, tecrübe ve farklı bakış açılarının etkisiyle daha etkin şekilde sunabiliyorum. Ve bu alanda eğitim aldığımız öğrenildiğinde katkınız da o oranda önemseniyor ve dikkate alınıyor bu da mesleki olarak sizin geliştiğinizi gösteren bir durumdur. Bunun yanında özellikle bir konuda araştırma, belge gibi birtakım dokümanlar istendiğinde ciddi katkısını görüyorum." (K15)

Katılımcılardan bir diğeri, din eğitiminin her birey için ihtiyaç olduğunu anladığını ve bu eğitimin muhatap kitleye nasıl verilebileceğini fark ettiğini şu sözlerle dile getirmiştir:

"Din eğitiminin her birey için gerekli olduğunu öğrendim. Özellikle zihinsel engelli çocukların bile din eğitimi alabileceğini anladım. Zihinsel engelli dahi olsa o çocuklara salavatlar, ilahiler dinlemenin dahi iyi geleceğini anladım. Bir de çocuklukta din eğitimi alınmadığında çocukların ergenlikte sorgulama yaparken yanlış yerlere gidebileceğini fark ettim." (K1)

Katılımcılardan bir diğeri, din eğitiminde yüksek lisansa başladığı zamanki konuları anlama tarzı ile sonrasındaki tarzı arasında fark olduğunu ve din eğitimi konusunda seminer verebilecek düzeye geldiğinin ifade etmiştir.

"Din eğitimi alanında lisansüstü eğitimin kesinlikle mesleki gelişimime çok katkısı oldu. Hatta çalışmaya başlarken dersi algılama tarzımla çalışma sonundaki algım arasında çok farklar oldu. Edindiğiniz bilgilerin mesleki açıdan bana katkısı olduğunu düşünüyorum. Örneğin ben 10 yıldır imam hatip okullarında çalışıyorum. Ayrıca çok defa hem kendi çalıştığım okullarda hem genel MEB programlarında okulların tarihi, ülkede din eğitimi serüveni üzerine seminerler verdim"(K10).

Başka bir katılımcı ise eğitim sürecinde mesleki kazanım olarak öğretim yöntem ve teknikleri konusunda daha çok bilgi edindiğini ve muhataba göre ders verme konusunda farkındalığının oluştuğunu vurgulamıştır. "Yaptığım bu çalışmanın mesleki açıdan bana sağladığı katkı din öğretiminde kullanacağım yöntem ve teknik değişimidir. Öğretim sürecindeki din eğitimi konularında çocuk veya gençlerin seviyelerine göre daha çok aktif olabilecekleri bir yaklaşımla ders işlenmesi gerektiğini düşünmekteyim." (K16)

Lisansüstü eğitimin ders sürecinde farklı kurumlardan ve şehirlerden gelen kişilerle

birlikte gerçekleştirilen düşünce ve tecrübe paylaşımının önemine dikkat çeken bir başka katılımcının açıklamaları “Mesleki açıdan çok fazla katkısı oldu. Gerek din eğitiminin tarihi süreci gerek uygulama alanındaki yöntem, teknik açısından, ayrıca farklı şehirlerden ve okul türlerinden gelen diğer arkadaşlarla tecrübe ve fikir paylaşımları, hocamızın alana hakimiyeti ve yetkinliği de fazlaca katkı sağladı. Alandaki eksiklikleri ve ihtiyaçları görmem açısından da katkı sağladı” (K13) şeklindedir.

Yaygın din eğitimi alanındaki gelişimine dair düşüncelerini ifade eden bir başka katılımcı ise şunları söylemiştir: “Yaygın din eğitiminden sorumlu olarak çalışıyorum. Bu sebeple ben mesleki açıdan çok faydalandım. Yaygın din eğitimi sorunları hakkında bilgim oldu. Öğreticilere seminerler verebildim. Öğrenme süreçleri hakkında bilgi edindim” (K19). Sonuç itibarıyla katılımcıların biri dışında tamamı din eğitimi alanında yüksek lisans eğitimi almanın mesleki gelişime önemli katkıları olduğunu belirtmişlerdir.

2.2.3. Entelektüel Gelişim

Katılımcılara lisansüstü eğitimin entelektüel gelişimlerine etkisi olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcılar entelektüel gelişimleri açısından lisansüstü eğitimin makale okuma, kitap okuma ve uluslararası çalışmaları anlama gibi katkılarına değinmişlerdir. Katılımcılardan birkaçı haricinde (K1, K7, K12) tüm katılımcılar lisansüstü eğitimin kendilerini entelektüel açıdan geliştirdiğini, kitap okuma ve dünyadaki çalışmaları anlama konusunda desteklediğini belirtmişlerdir.

Katılımcılar lisansüstü eğitim sürecinde yapmış olduğu okumaların kendilerinin entelektüel gelişimine olan katkısını şöyle açıklamışlardır:

“Din eğitimini soyut ve somut her açıdan ele aldığımız bir ders dönemi geçirdik. Bu esnada pek çok yeni kitap ve yeni fikir ile karşılaştım. Bu açıdan zihin dünyamın zenginleştiğini düşünüyorum. Kitap okuma konusunda da olumlu yönde etiledi. Hocaların ders için sorumlu tuttıkları veya tavsiye ettiği kitapların gelişime katkı sağladığını düşünüyorum. Dünyadaki din eğitim ile ilgili çalışmaları takip etmiş ve öğrenmiş olmak; ne yapmak istediğimi anlamak ve anlamlandırmak için yeni ufuklar açtı.” (K5)

Lisansüstü eğitim sonrasında dilinin sınırlarının genişlediğini ve geçmiş ve güne ait okumalarının önemini kavradığını dile getiren katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Bakış açımın genişlemesiyle birlikte, dilimin sınırlarının da genişlediğini bunların birbiri ile doğru orantıda olduğunu fark etmiş olmam benim için yeterli bir katkıdır. Ancak elbette bununla sınırlı kalmadı, yurt dışı kaynaklara da başvurmuş olmamız, oradaki gelişmelerden de haberdar olmamızı sağlamıştır. En önemli husus olarak da kendi literatürümüzden devşirdiğimiz bilgileri günümüze aktarma çabasıdır. Dinimizi hakkaniyetli olarak anlayabilmemizde bu tür yordamanın bizim için ne derece elzem olduğu aşikârdır. Hem geçmişe hem de güncel bilgilerin değerini eşitlemek geleceğe daha güçlü yürümektir. Bu manada iki yönde de katkıları olduğunu ifade edebilirim.” (K11)

Din eğitimi alanındaki lisansüstü eğitim sürecindeki okumalarının hayat tarzına dönüştüğünü vurgulayan katılımcı ifadeleri dikkat çekicidir.

“Din eğitimi tarihi metotları yöntemleri önceki dönemlerdeki yaşanan olaylarla harmanlandığında ve günümüzdeki din eğitimi sistemi ve din eğitimine bakışı gözlemleyince, bana düşünsel olarak da çok şey kattığını söyleyebilirim. Yüksek lisans yaparken kitaplarla dergilerle makalelerle çok daha fazla haşır neşir olunuyor ve bu durumda kişinin kitapla olan samimiyetini yazılarla olan ilişkisini çok daha fazla artırıyor. Daha önce olan kitap okuma ve araştırma alışkanlığından kat kat daha fazlasını yapmak durumunda kalıyorsun ve bu yüzden bu alışkanlıkta bir yaşam stili hâline geliyor. Bu yüzden yüksek lisansın çok faydasını gördüm.” (K11)

Lisansüstü eğitim sürecinin dünyadaki çalışmaları anlamaya katkı sunduğunu belirten katılımcı ifadeleri bulunmaktadır. *“Düşünce çerçevem ve kelime hazinem genişledi. Kitap okuma faaliyetlerim daha da arttı. Dünyadaki çalışmaları anlama ve anlamlandırma konusunda farkındalık sağladı.”* (K20)

Katılımcıların bir kısmı (K1, K7 ve K12) din eğitimi alanındaki lisansüstü eğitimin kendilerine entelektüel, kitap okuma ve dünyadaki çalışmaları anlama açısından katkısı olmadığını belirtmelerine rağmen kullandıkları bazı ifadelerle aldıkları eğitimin farklı açılardan katkısının olduğunu dile getirmişlerdir.

Katılımcılardan biri *“Yüksek lisans eğitimim kitap okuma faaliyetlerimi hiç etkilemedi. Karşılaştırmalı tefsir okumalarımın gerekli olduğunu fark ettim. Bu açıdan dini entelektüelliğime katkısı oldu. Müfessirim diyen herkesin tek doğru olmadığını anladım.”* (K1) ifadesiyle lisansüstü sürecin din eğitimi açısından olmasa da dinî entelektüelliğini etkilediğini belirtmiştir.

Katılımcılardan bir diğeri lisansüstü eğitim sürecinde entelektüel anlamda gelişim gösteremediğini, var olan birikimine katkı sunulmadığını ifade etmektedir.

“Entelektüel olarak bir etkisi olmadı. Sadece felsefe alanında olan hocamızdan bir şeyler öğrendim. Diğer hocalar daha gelenekseldi ve bende entelektüel açıdan bir kazanım olmadı. Ben zaten kitap okuyordum, yüksek lisans yaparken hocaların kendi kitaplarını okumuş olduk. Bunun dışında okuma konusunda katkısı olmadı. Maalesef dünyadaki çalışmaları anlama ve anlamlandırma sürecine de katkısı olmadı.” (K7)

Lisansüstü eğitim sürecinin entelektüel açıdan gelişimine katkısı olmadığını buna mukabil kitap okuma açısından katkısı olduğunu şu şekilde açıklayan bir katılımcı aşağıdaki ifadeleriyle okuma eyleminin farklı yönlerine dikkat çekmiştir.

“Entelektüel gelişimize katkı sunan okumalar olsaydı daha katkısı olurdu. Nihayetinde yabancı kaynaklardan çalıştık. Onları anlamak ve anlamlandırmaktan ziyade, doğrudan alıp kendimize aktarmamız gerektiğini, kendi kültür ve düşüncemize uygun olarak transfer etmemiz gerektiğini anlamama yardımcı oldu. Bugün onları anlamak ne kadar önemli ise, doğrudan hayatımıza, eğitimimize almanın da ne kadar hatalı bir davranış olduğunu fark ediyoruz. Özel bir katkı sağladı mı emin değilim, sonuçta onlardan az çok haberdardım ve yüksek lisans sürecinde de işledik, okuduk. Donanımla okumak gayet tabii önceki okumalarımın farklı olmuştur. Tabii ki bu süreç daha fazla kitap okumamı destekledi.” (K12)

Katılımcıların tamamına yakını din eğitimi alanındaki lisansüstü eğitimin kendilerine entelektüel açıdan katkı sağladığını, kitap okuma faaliyetlerini desteklediğini ve dünyadaki çalışmaları anlamalarında yardımcı olduğunu ifade etmişlerdir. Hatta bu konuda olumsuz yönde düşünen üç katılımcı, eğitim sürecinin kitap okuma ve yurtdışı çalışmalarından haberdar olmanın sınırlı olsa da entelektüel açıdan katkı sağladığını söylemişlerdir.

2.2.4. İletişim

Dördüncü kategoride katılımcılara lisansüstü eğitimin iletişime etkisi olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda bu alt tema öğrenciler ve sosyal çevreyle iletişim olmak üzere iki kategoride değerlendirilmiştir.

2.2.4.1. Öğrencilerle İletişim

Katılımcıların çoğunluğu (K1, K3, K5, K6 ve K7 haricinde) lisansüstü eğitimin öğrencileri ile iletişimlerine olumlu katkısı olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcılar, *“Muhatabımla olan ilişkilerimde iletişim dilimi daha çok önemsedim, bu konuya çok daha çok*

özen göstermeye başladım" (K1), "Din eğitiminin gelişim dönemlerine göre şekillendiğinden dolayı muhatabımız olan bireylerin hangi gelişim döneminde olduğunu bildiğimiz zaman, muhatabımızla neyi, nasıl ve hangi ölçüde konuşmamız gerektiği konusunda bize olumlu yönde etkisi oldu" (K3), "Muhatablarımıza karşı tutum ve davranışlarımız öğrendiklerimizle gelişti ve daha sağlıklı diyaloglar, daha sağlıklı ilişkilere vesile oldu." (K8) şeklindeki sözleriyle lisansüstü eğitim sürecinin öğrencilerle olan iletişime katkısını vurgulamışlardır.

Katılımcılardan biri "Keskin doğru ve yanlışlardan arınmış, daha yumuşak bir dile geçişim ve bunun çabası olmuştur. Tek doğruculuktan ziyade her konuda farklı bakış açılarımla olabileceğini, benim düşüncemin de bu konuda yalnız bir bakış açısı olabileceğini anlamak kolay olmadı." (K11) sözleriyle süreç içerisinde daha yumuşak bir üslup kazandığını, diğer bir katılımcı "Ağırlıklı olarak okul öncesi gruba eğitim veriyorum. Erken çocuklukta din eğitimi üzerine aldığımız derslerde farklı ülkelerin eğitim sistemlerinde benimsenen ve uygulanan yaklaşımlardan yola çıkarak yeni karma yöntemler kullanabiliyorum." (K17) şeklindeki ifadesiyle iletişim kurarken farklı yöntemler kullandığını belirtmiştir.

Lisansüstü eğitimin öğrenciler ile iletişimde kısmi bir katkısının olduğunu belirten bir katılımcı durumu şu şekilde açıklamıştır.

"Kısmen diyebiliriz. Bu konuda 11 yıllık mesleki geçmişim sürecinde her yıl basamak atlayarak ve gelişerek devam ettiğim, yenilikleri ve muhatap olduğum yaş grubunun ihtiyaçlarını dikkate alarak mesleğimi icra ettiğim için zaten öğrencilerimle iletişimim iyiydi. Ancak kısmen eksik kalanlar tamamlandı ya da doğrulanmaya muhtaç yaklaşımlarım da doğrulandı. İletişim konusunda bana çok da etki etmedi. Sadece kalitesini arttırdı diyebilirim." (K13)

Katılımcılardan bazıları (K5, K6 ve K7) lisansüstü eğitimin öğrencilerle olan iletişime katkısı olmadığını belirtmişlerdir. Bu konuda eğitimin yetersizliğini dile getiren ve öneride bulunan katılımcının ifadeleri şöyledir: "Bu konuda ihtisas eğitiminin yetersiz kaldığını düşünüyorum. Öğrencilere yaklaşım konusunda daha nitelikli bir eğitim almamız gerektiğini düşünüyorum" (K7). Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğunun lisansüstü eğitimin öğrencilerle olan iletişim açısından önemli katkıları olduğunu ifade ettikleri görülmüştür.

2.2.4.2. Sosyal Çevreyle İletişim

Katılımcıların çoğu (K1, K2, K3, K4, K8, K10, K12, K15, K16, K17, K18, K20) lisansüstü eğitimin çevreleri ile iletişime olumlu yönde katkısı olduğunu belirtirken, kısmen katkısı olduğunu (K13) ve olumlu ve olumsuz etkileri olduğunu (K9) belirtenler de bulunmaktadır. Lisansüstü eğitimin çevreleri ile iletişimlerine herhangi bir katkısı olmadığını (K5, K6, K7, K11, K14, K19) söyleyenler de bulunmaktadır.

Katılımcılardan biri lisansüstü eğitimin sosyal iletişim konusundaki katkısını "Din eğitimi alanında yüksek lisans eğitiminin sosyal ilişkilerime ortak amaç üzerine inşa edilen iletişimler kurmama katkısı oldu." (K1) sözleriyle ifade ederken, "Diğer öğretmen ve idari kadro ile ise eğitim-öğretim bilimleri açısından daha bilinçli ve etkili bir iletişim imkânı sundu." (K2) şeklindeki ifadelerle daha etkili bir iletişim becerisi kazanıldığı da belirtilmektedir. Bir katılımcının "Arkadaş ortamında veya mesleki çalışma ortamlarında yüksek lisans yaptığımız öğrenildiğinde insanların bakışları olumlu anlamda değişiyor ve sözlerinizin, fikirlerinizin etkisi oldukça artıyor. Herkes bir konu hakkında sizin ne düşündüğünüzü öğrenmek istiyor ve değer veriyor. Bu da sosyal ilişkilerde olumlu bir etki oluşturuyor" (K15) şeklindeki ifadeleri sosyal çevresinin kendisine daha saygın davrandığını ortaya koyarken, "çevresinin genişlediği" (K20) yönünde ifadeler kullanan bir başka katılımcı da bulunmaktadır.

Lisansüstü eğitimin sosyal ilişkilere olumsuz etkileri ise bir katılımcı tarafından şu şekilde aktarılmıştır. *“Sosyal ilişkilerimi baltalıyor bu süreç biraz. Kafamda sürekli çalışmam lazım düşüncesi var. Arkadaşlarımla daha az buluşuyor onlara daha az zaman ayırıyorum. Bitirdikten sonra da belki unvan sosyal ilişkilerde ilk başta bilgi uyandırır sadece. Sosyal ilişkilerden ziyade meslek hayatımda daha etkili olur diye düşünüyorum”* (K19)

Lisansüstü eğitimin sosyal ilişkilere olumlu ve olumsuz etkileriyle ilgili olarak, *“Olumlu etkisi daha empatik, daha çok yardımcı olma şeklinde. Olumsuz olarak çevreme daha az vakit ayrabiliyorum.”* (K9) şeklinde ifadeler de kullanılmıştır. Ders yoğunluğundan sosyal çevrelerine vakit ayıramadıklarını (K9 ve K19) belirten katılımcılar da vardır.

Katılımcılardan bazıları (K5, K6, K11, K14, K19) lisansüstü eğitimin sosyal çevre açısından katkısı olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan (K11) sosyal çevre ile iletişimini *“Muhataplarım ile olan ilişkiyle aynıdır. Değişiklik olmadı.”* şeklinde açıklamıştır. Sonuç itibarıyla katılımcıların çoğunluğu (12 katılımcı) lisansüstü eğitimin çevreyle olan ilişkilerine olumlu katkı sağladığını belirtirken, birkaçı (2 katılımcı) da hem olumlu hem de olumsuz etkisi üzerinde durmuştur. Katılımcıların bazıları (5 katılımcı) bu sürecin olumlu bir katkısı olmadığını dile getirmiştir.

2.2.5. Öğretim Yöntem ve Teknikleri ve Materyal

Katılımcıların çoğunluğu (K1, K3, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K12, K17) din eğitimi alanındaki lisansüstü eğitimin öğretim yöntem ve teknikleri ve materyal geliştirme konusunda hiç katkısı olmadığını söylemişlerdir. Böyle bir ders almadıklarını da eklemişlerdir. Konu ile ilgili aynı düşüncede olan katılımcıların beyanları paralellik göstermektedir. *“Yüksek lisans eğitiminde öğretim yöntem ve teknikleri ve materyal üretimi konusunda teorik ya da pratik bir çalışma yapılmadığı için bana katkısı olmadı.”* (K5).

Katılımcılardan bir kısmı (K2, K11, K13, K15, K18, K19 ve K20) lisansüstü eğitimin öğretim yöntem ve teknikleri ve materyal geliştirme konusunda kısmen katkısı olduğunu, ders olarak görmediklerini ancak genel dersler içerisinde öğretim yöntem ve tekniklerine yer verildiğini dile getirmişlerdir.

“Kısmen olduğunu söyleyebilirim. Özellikle materyal gelişimi alanında pek katkısı olduğunu söyleyemem ancak bazı sorunlarla nasıl baş edileceği konusunda bazı hocalarımdan kendi tecrübelerinden zaman zaman yararlandığımı söyleyebilirim. Mesela başarılı öğrencilerin ödüllendirilmesi veya çok sorun çıkaran öğrencilerin tüm diğer çözüm yolları tüketildikten sonra sessiz protesto ederek o sorunlu öğrenciyi belli bir süre muhatap almayarak kendini toparlamasına fırsat vermek gibi.” (K15)

“Aldığım derslerin materyal geliştirmede herhangi bir katkısı olmadı. Öğretim yöntemlerinde karşılaştığımız farklılıklar, zaman zaman işleyişte bana alternatif oluyorlar” (K17) şeklinde değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Katılımcıların bir kısmı (K2, K4, K14, K16) lisansüstü eğitim çalışmalarında öğretim yöntem ve teknikleri ve materyal konusunda bilgilendirildiklerini belirtmişlerdir. *“Yaptığım yüksek lisans çalışması öğretim yöntem, teknik ve materyal açısından elbette bir farklılık katmıştır. Ortaokul veya ortaöğretim olsun hangi kademedeki öğretim verilirse o kademedeki öğrenim gören öğrencilerin aktif katılım sağlayabileceği ve onların dikkatlerini üzerine çekebilecek bir yöntem tercih edilmesi gerektiği konusunda farkındalık kazandırmıştır”* sözleriyle (K16) lisansüstü eğitimin öğretim yöntem ve tekniklerine ve materyal gelişimine olan katkısını açıklamıştır. Bu konuda alınan derslerden memnun kaldığını ama derslerin online olması durumundan kaynaklı

yetersiz olduğunu ifade eden bir katılımcı da bulunmaktadır. “*Lisans döneminde öğrendiğimiz metotlar, yöntemler daha geniş perspektifli durumlar olduğu için yüksek lisans yaparken bu metotların daha özeline, derinine inme fırsatı bulduk. Bu da olumlu anlamda birçok yeni metodu, tekniği öğrenme ve materyal kullanımı imkânı bizlere sağladı. Ama bu ders online olduğu için çok fazla da verimli olmadı. Bu konu biraz eksik kaldı diyebilirim.*” (K14) Netice itibariyle din eğitimi alanındaki lisansüstü eğitim, öğretim yöntem ve teknikleri ve materyal geliştirme konusunda katılımcıların çoğunluğuna destek sağlamamıştır. Katılımcıların ifadelerinde böyle bir dersin olmadığı, bu konunun genel olarak anlatıldığı, yetersiz olduğu yönünde beyanlar dikkat çekmiştir.

2.2.6. Ölçme ve Değerlendirme

Katılımcıların birkaçı (K2 ve K20) lisansüstü eğitimin ölçme ve değerlendirme konusunda hiçbir katkısı olmadığını ve bu başlıkta bir ders almadıklarını belirtmişlerdir. Genel olarak düşüncelerini ortak bir ifade çerçevesinde dile getirmişlerdir. “*Yüksek lisans eğitiminin ölçme ve değerlendirme konusunda alternatif ölçme ve değerlendirme yaklaşımı açısından gelişime katkısı olmadı.*” (K12)

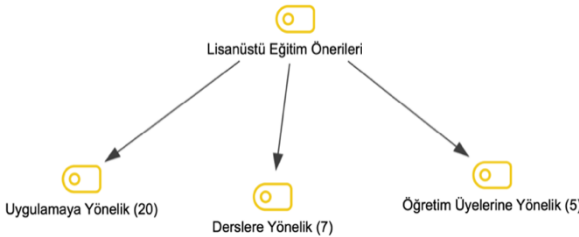
“*Yaygın din eğitimi alanında faaliyet veren bir okul öncesi kursta öğreticiyim. Ölçme değerlendirme yöntemimiz oyunla harmanlanmış soru-cevapla sınırlı oluyor genelde. Aldığım yüksek lisans eğitiminin bu konuda herhangi bir katkısı olmadı.*” (K17)

Katılımcılardan biri lisansüstü eğitimin ölçme ve değerlendirme açısından katkısı olduğunu şu şekilde ortaya koymuştur: “*Standart ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin yanı sıra alana dönük yeni gelişmeleri takip noktasında katkı sağlarken ölçme değerlendirmenin standart kalıplarının ötesinde değerlendirme de nasıl bulunacağı hususunda yeni fikir edindirdi*” (K2).

Aldığı lisansüstü eğitimi sonucunda kendisinde ölçme ve değerlendirme yaklaşımı geliştiğini belirten bir katılımcı bulunmaktadır (K20). Bununla birlikte katılımcıların çoğunluğu lisansüstü eğitim sürecinin ölçme ve değerlendirme konusunda bir katkısı olmadığını ifade etmişlerdir. Netice itibariyle katılımcıların çoğunluğu kişisel gelişim, mesleki gelişim, entelektüel gelişim ve iletişim konularında lisansüstü eğitimin katkısı olduğunu vurgularken, öğretim yöntem ve teknikleri ve materyal gelişimi ve ölçme ve değerlendirme konusunda katkısı olmadığını dile getirmişlerdir.

2.3. Lisansüstü Eğitim Önerileri

Lisansüstü eğitim önerileri teması; derslere yönelik, öğretim üyelerine yönelik ve uygulamaya yönelik olmak üzere üç alt temada ele alınmıştır. Lisansüstü Eğitim Önerileri temasına ait model Şekil 4’te görülmektedir.

Şekil 4. Lisansüstü Eğitim Önerileri Temasına Ait Hiyerarşik Kod Alt Kod Bölümler Modeli

2.3.1. Derslere Yönelik

Katılımcılar lisansüstü derslere yönelik önerilerde bulunmuşlardır (K1, K7, K10, K12,

K13, K14, K16, K18). Özellikle makale yazımı, tez yazımı ve araştırma yöntemleri konusunda uygulamalı derslerin olması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Katılımcı daha kapsamlı derslerin olması gerektiğini “Dersler daha kapsamlı ve geliştirici olabilirdi. Din eğitimi konularının daha geliştirici olmalıydı. Ben isterdim ki yüksek lisansın bana çok katkısı oldu, geniş vizyon sahibi yaptı diye söylemek isterdim. Mesleki ve entelektüel anlamda daha güzel çalışmalar yapılabilirdi ve bizi daha fazla araştırmaya teşvik edebilirdi.” (K1) sözleriyle ifade etmektedir. Makale, metin yazma ve araştırma yöntemleri konusuna dikkat çeken bir diğeri katılımcı: “Akademik metin yazmak için ders olmalı, tez nasıl yazılır, nelere dikkat edilmeli bu konular öğretilmeli. Öğrenciler yazılı sınavla değerlendirilmemeli, makale yazdırmalı.” (K7) şeklindeki sözleriyle konunun önemini vurgulamıştır.

Makale çalışmalarını önerisiyle birlikte ders döneminin daha uzun olması gerektiğini ifade eden bir katılımcı da bulunmaktadır:

“Analiz-sentez barındıracak makale çalışmalarını yazılı çalışmalar olarak yapılabilir. Araştırma yöntemleri ile ilgili ayrıntılı bilgilendirme yapılmalı. Bu dersi din eğitimi hocasının vermesi gerektiğini düşünüyorum. Örneğin tezimin yöntemi, evren ve örnekleminde çok zorluk çektim. Şayet bu ders daha ayrıntılı verilseydi, bu kadar zorlanmazdım. Ayrıca yüksek lisans eğitiminin ders dönemi bir yıl olmamalı, 2 yıl olmalı. Böylelikle alan daha iyi bir şekilde öğrenilebilir. Yüksek lisans eğitiminde din eğitiminin felsefesine dair dersler verilebilir” (K13).

Bir diğeri katılımcı da makale ve tez yazımı çalışmalarının yanı sıra akademik dil eğitimi verilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir:

“Makale yazımı dersleri olmadı. Benim lisans eğitimimde de tez yazımı imkânım olmadı. Halen bu konuda problemler yaşıyoruz. Dolayısıyla bu konuda yani makale yazımı konusunda seçmeli ders verilebilir. Akademik okuma ve yazma üzerine dersler verilmeli. Bu konular daha ayrıntılı olarak verilebilir. Hatta birkaç makale yazdırılarak uygulama da yaptırılabilir. Ayrıca yüksek lisans döneminde yabancı dil dersi verilebilir. Bu konuda akademisyen olmak isteyen arkadaşlara destek verilebilir. Akademik bir dil eğitimi verilmesi iyi bir kazanım olur. Tabi ki ücretli olabilir.” (K14)

2.3.2. Uygulamaya Yönelik

Katılımcılardan lisansüstü dersler konusunda uygulamaya yönelik önerilerde bulunmuşlardır. Katılımcılar teorik bilgilerin uygulamalı olarak verilmesi (K3, K17), sahadaki çalışmaların çoğaltılması (K12), eğitim içerikleri sunan çalışmaların artırılması (K8), tüm imam hatip okullarını kapsayan projeler yapılması (K5), alan ile ilgili teorik bilgi bağlamında daha felsefe temelli, mantık muhakemenin ön planda olduğu çalışmaların yapılması (K6), okul öncesi din eğitimi ve değerler eğitimi alanında etkinliklerin olduğu uygulamaya yönelik çalışmaların olması (K9), din eğitimi disiplininin kendi dilini ve kavramlarını oluşturması (K11), din eğitiminde klasik yöntemlerin revize edilmesi (K13), din eğitiminin belirli bir standardının olması ve din görevlilerine kendilerini yenilemeleri açısından din eğitiminde lisansüstü eğitimde özel bir kontenjan verilmesi (K14), öğretim yöntem ve teknikleri ve materyal geliştirme konusunda daha güncel çalışmalar gerçekleştirilmesi (K15), din eğitimi ile ilgili televizyon yayımları olması (K16), din eğitiminin bağımsız bir bilim olarak faaliyetlerini yürütmesi (K18), din eğitimine ilgisi olanların daha çok bir araya gelmesi ve alana yönelik çalıştaylar yapılması (K20) şeklinde önerilerde bulunmuşlardır.

Katılımcılardan biri teorik bilginin pratikle desteklenmesi konusunda “Benim önerim, öğrendiğimiz bu teorik bilgilerin yerinde pratik yapılarak desteklenmesi. Eğer iyi planlanmış bir staj uygulaması yapılırsa daha verimli ve kaliteli bir sürecin olacağını düşünüyorum.” (K3) sözleriyle öneri

sunmuştur. Bir diğeri din eğitimi disiplininin kendi kavramlarını oluşturması gerektiğine aşağıdaki sözleriyle dikkat çekmiştir.

“Din eğitimi disiplini kendi dilini ve kavramlarını oluşturması ve oturtması gerektiği düşüncesindeyim. Bugün eğitim kavramında bile anlam birliği sağlanamazken, neyin nasıl eğitimini vereceğiz? Bu hususta kendi literatürümüzden anlayışlar deşirmemiz önemli. Kavram çalışmalarının artmasını isterim. Bugün sosyal medya ve film sektörü en büyük iletişim aracı iken bu alanlara ilişkin her türlü çalışmaların artırılmasının önemi ortadadır. Özgün çalışmaların çıkması için, bir felsefeye ihtiyacımız vardır. Bu felsefeyi oturtabilirsek buna dayanarak film kitap, proje, vb. etkili ve başarılı çalışmalar ortaya koyabiliriz.” (K11)

Katılımcılardan bir diğeri din eğitimi kapsamındaki derslerin ders mantığından çıkarılmasına yönelik önerisi şöyledir:

“Din eğitimi konusunda etkileşimin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Muhatabımızın zihin dünyası ve duygu durumunu bilmeden, kişisel özelliklerinden bihaber olarak onunla bir din eğitim sürecinin başlatılmasının sağlıksız olduğunu düşünüyorum. Bu sebeple önce muhatapla insani ilişki kurulmalı. Din eğitimi kapsamına giren tüm derslerin ‘ders’ mantığından çıkarılarak hayatın içinden, hayata dair bir anlayış geliştirme eğitimine dönüştürülmesi gerektiğini düşünüyorum.” (K13)

Katılımcılardan bir diğeri öğretim yöntem ve teknikleri konusunda daha güncel çalışmaların yapılmasını önermiştir: *“Öğretim yöntem ve teknikleri konusunda daha etkin ve verimli çalışmalar olmasını, materyal geliştirme konusunda daha güncel çalışmalar olmasını, farklı ülkelerdeki din eğitimi uygulamaları konusunda çalışmalar olmasını, ölçme ve değerlendirme konusunda daha etkin bir çalışma yapılmasını, proje geliştirme konusunda güncel, etkin çalışmalar yapılmasını ve uygulama alanlarının çoğaltılmasını isterdim.” (K15)*

2.3.3. Öğretim Üyelerine Yönelik

Katılımcılar öğretim üyelerine yönelik de önerilerde bulunmuşlardır. *Öğretim üyelerinin derslerini öğrencilerin seviyesine göre anlatmaları, öğrenciye akademisyen gibi bakmaları, daha fazla kaynakla muhatap olmalarına yardımcı olmaları, öğretim üyelerinin sadece kendi kitaplarını değil farklı düşüncelerdeki eserlerin de okunmasını istemeleri, tez danışmanlarının öğrenciye rehber olmaları, sistematik tez danışmanlığı yapılması, bölüm hocaları ile din eğitimi veren öğretmenlerin ortaklaşa projelerde birlikte görev almaları, öğrenciler yazılı sınavla değerlendirilmemesi gibi öneriler sunulmuştur.*

Katılımcılardan biri akademisyenlerin muhatapların seviyesine göre hitap etmesi konusundaki düşüncelerini *“Akademisyenler öğretmenin muhatap olduğu öğrenci seviyesi, öğretmenler de akademisyenlerin bilgi birikiminden haberdar değil. Tecrübe ve bilgi birleşmeli. Bölüm hocaları ile din eğitimi veren öğretmenleri ortaklaşa projelerde birlikte görevlendirmenin gereğine inanıyorum.” (K5)* sözleriyle dile getirmiştir.

Bir katılımcı öğretim üyelerinin daha geniş perspektifte kitap tavsiyesinde bulunması gerektiğinin önemini *“İlahiyatın devamı gibi değil, hocalar gelen öğrenciye akademisyen gibi baksa, daha fazla kaynakla muhatap olabilsen, sunumlarımızı okul ortamında yapabilsen, hocalar sadece kendi kitaplarını değil farklı düşüncelerdeki kitapları okunmasını isteselerdi daha güzel, daha kaliteli eğitim olurdu. Ayrıca öğrenciler yazılı sınavla değerlendirilmemeli, makale yazdırılmalı.” (K7)* dile getirirken, bir diğeri tez danışmanlığının sistematik şekilde yapılmasını şu sözlerle ifade etmiştir: *“Lisansüstü eğitim sırasında danışman hocaların rehberliği çok önemli. Daha sistematik tez danışmanlığı yapılırsa daha güzel tezler ortaya çıkar.” (K19)*. Sonuç itibarıyla katılımcılar derslere, uygulama ve öğretim üyelerine yönelik dikkat çekici öneriler sunmuşlardır.

Katılımcıların çoğunluğu, din eğitimi alanında lisansüstü eğitimden memnun olduklarını ifade etmiştir. Golde ve Dore (2001), Alhas (2006), Kara (2008), Karaman ve Bakırcı (2010), Alabaş ve arkadaşları (2012), Turhan ve Yaras (2013), Bağlıbel ve Arslan (2014), Berkant ve Baysal (2017), Serin ve Ergin Kocatürk (2019), Koşar ve arkadaşları (2020), Hasan Gökçe ve arkadaşlarının (2022) farklı zamanlarda gerçekleştirdikleri çalışmalar, öğretmen katılımcıların genel olarak lisansüstü eğitimden tatmin olduklarını göstermektedir. Çalışmada, katılımcıların büyük çoğunluğu din eğitimi alanında lisansüstü eğitimin, öğrencilerle ve sosyal çevreleriyle olan iletişimlerine olumlu katkı sağladığını bildirmiştir. Kara (2008), Karaman ve Bakırcı (2010), Kahraman ve Tok (2016), Alabaş (2012), Koşar ve arkadaşları (2020) ile Gökçe ve arkadaşlarının (2022) yaptığı çalışmalar bu bulguyu desteklemektedir. Ayrıca Koşar ve arkadaşları (2020), katılımcıların sosyal çevrelerinin genişlediğini; ancak ders yoğunluğu nedeniyle arkadaşlarına yeterli zaman ayıramadıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç, din eğitimi alanında lisansüstü çalışma yürüten birkaç katılımcı tarafından da teyit edilmiştir.

Katılımcılar, sürekli devam zorunluluğu, yoğun ödev yükü, gün boyu süren dersler, haftada iki gün yapılan dersler, bazı yayınlara ulaşamama, ders katılımı için izin alamama ve şehirlerarası ulaşımında yaşanan zorluklar gibi konularda karşılaştıkları güçlükleri vurgulamışlardır.¹² Farklı alanlarda yapılan araştırmalarda da, bu çalışmanın sonuçlarına paralel bulgular elde edilmiştir. Ayrıca ders saatlerinin öğretmenlerin çalışma saatlerine göre planlanmaması ve maddiyat konusunda da zorluk yaşadıkları tespit edilmektedir.¹³

(Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 111-112; Alabaş vd., "Öğretmenlerin Kariyer Gelişimlerinde Lisansüstü Eğitim: Tercih Sebepleri ve Süreçte Karşılaştıkları Sorunlar"; Muhammed Turhan- Zübeyde Yarış, "Lisansüstü Programların Öğretmen, Yönetici ve Denetmenlerin Mesleki Gelişimine Katkısı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 12/43 (2013); Murat Bağlıbel-Mustafa Cüneyt Arslan, "Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Tezsiz Yüksek Lisans Programına İlişkin Mezun Görüşleri: Gaziantep Üniversitesi Örneği", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13/4 (2014); Hasan Güner Berkant-Seda Baysal, "The Implementation of Graduate Education to Professional Performance: Teachers' Perspectives", *European Journal of Education Studies* 8 (2017); Hüseyin Serin-Hatice Ergin Kocatürk, "Eğitim Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencilerinin Eğitim Sürecine Dair Deneyimleri", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 7/2 (2019); Didem Koşar vd., "Öğretmenlerin Lisansüstü Öğrenim Görme Nedenleri: Nitel Bir Araştırma", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 53 (2020); Hasan Gökçe vd., "Lisansüstü Eğitimin Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Mesleki Gelişimlerine Katkısı", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 42/2 (2022).

¹² Gürel, "DKAB Öğretmenlerine Göre Lisansüstü Eğitim", 157-8; Alabaş vd., "Öğretmenlerin Kariyer Gelişimlerinde Lisansüstü Eğitim: Tercih Sebepleri ve Süreçte Karşılaştıkları Sorunlar"; Kasım Karatürk, "Türkiye'de Lisansüstü Öğretim, Sorunları ve Çözüm Önerileri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 22/1 (1989); Funda Nayır, "Eğitim Bilimleri Alanında Lisansüstü Öğrenim Görmekte Olan Müfettiş, Okul Yöneticisi ve Öğretmenlerin Sorunları", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 44/2 (2011); Didem Koşar vd., "Öğretmenlerin Lisansüstü Öğrenim Görme Nedenleri: Nitel Bir Araştırma", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 53 (2020); Gökçe vd., "Lisansüstü Eğitimin Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Mesleki Gelişimlerine Katkısı".

¹³ Sedat Karaman-Fehim Bakırcı, "Türkiye'de Lisansüstü Eğitim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2010); Ümit Kahraman-Türkay Tok, "Eğitim Yönetimi Denetimi Planlaması ve Ekonomisi Lisansüstü Öğrencilerinin Aldıkları Eğitim Hakkındaki Görüşleri", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (2016); Erkan Kırıl-Burcu Altun, "Expectations of Students in the Educational Administration, Supervision, Planning and Economics

Katılımcıların çoğunluğu, lisansüstü eğitim süreçlerinde öğretim yöntemleri, teknikleri ve materyal geliştirme gibi konularda daha ayrıntılı çalışmalar yapma ve bu bilgileri sahada uygulayabilme yetkinliği kazanma konusunda beklentilerinin karşılanmadığını belirtmiştir. Buna karşın, alanyazındaki çalışmalar, farklı branşlardaki öğretmen katılımcıların lisansüstü çalışmaları sırasında öğretim yöntem ve teknikleri, materyal geliştirme ve öğretim teknolojilerini kullanma ve uygulama konusunda beklentilerinin karşılandığını göstermektedir. Öte yandan, Maviş Sevim ve Akın (2021) tarafından yapılan bir çalışma, öğretmenlerin mesleki gelişim açısından, öğretim yöntemleri, materyal geliştirme ve öğretim teknolojileri kullanma ve uygulama yetkinliklerini artırmak için lisansüstü çalışmaların tek başına yeterli olmadığını düşündüklerini ortaya koymuştur. Bu çalışmada da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Lisansüstü eğitimin teorik ağırlıklı yapısı gereği lisans düzeyinde söz konusu olan formasyon eğitime yönelik bir içeriğe sahip olmaması olağan bir durumdur. Bununla birlikte mezuniyetlerinin üzerinden zaman geçmiş olan ve aktif olarak görevlerine devam eden katılımcıların mesleki gelişimleri açısından bu yönde ihtiyaçları da bulunmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanması için farklı alternatiflerin gündeme alınması söz konusu olabilir. Bu bağlamda İlköğretim ve Ortaöğretim DKAB Öğretmenliği, İHL Meslek Dersleri Öğretmenliği, 4-6 Yaş Kur'an Kursu Öğreticiliği, Kur'an Kursu Öğreticiliği ve Manevi Danışmanlık ve Rehberlik için ayrı ayrı tezli/tezsiz yüksek lisans programları açılabilir. Nitekim Manevi Danışmanlık ve Rehberlik için 19 üniversitede tezli/tezsiz yüksek lisans programı bulunmaktadır. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik alanı için de farklı uzmanlık alanlarının talep edildiği dile getirilmektedir.¹⁴ Manevi Danışmanlık ve Rehberlik için gerçekleştirilen uygulama diğer üniversitelere genellenebilir ve daha ulaşılır hale gelmesi mümkün olabilir. Bu programlar teorik yanında uygulama içerikli olarak da tasarlanabilir. Böylece bilimsel bir yaklaşımla ve düzenli bir programla mezunların uzmanlaşmaları yanı sıra bilgilerinin tazelenmesi ve güncellenmesi mümkün hale gelecektir.

Çalışmaya katılan katılımcıların neredeyse tamamı, makale yazımı, tez hazırlama ve araştırma yöntemleri konularında eksiklikleri olduğunu dile getirmişlerdir. Lisansüstü eğitim sürecinde bilimsel araştırmaya yönelik dersler 'Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği', 'Sosyal Bilimlerde Yöntem' vb. isimlerle zorunlu olarak verilmektedir. Bununla birlikte katılımcıların neredeyse tamamının bilimsel araştırma, tez ve makale yazımı konusunda kendilerini yetersiz hissetmeleri derslerin bazı açılardan verimsiz olduğuna işaret etmektedir. Bir yıllık ders sürecinin öğrencilerin bu yöndeki becerilerini geliştirmede yetersiz kaldığı düşünülebilir. Ders süreciyle birlikte çalışmak durumunda olan öğrenciler derslere ve ödevlere yeterince vakit ayıramamakta, bu durum da bilimsel yazma pratiklerinin yeterince gelişmemesine neden olabilmektedir. Ayrıca bu ifadeler bilimsel araştırma süreçlerinin gelişimi için daha fazla zamana ihtiyaç duyulduğunun bir

Master's Program without Thesis and Their Opinions Regarding the Satisfaction of Their Expectations", *Anthropologist* 21/3 (2015); Ferda Gürkan Öztürk-Hande Dinç, "Lisansüstü Eğitim Alan Müzik Öğretmenlerinin Eğitimleri Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar", *İdil Sanat ve Dil Dergisi* 5/21 (2016); Didem Koşar vd., "Öğretmenlerin Lisansüstü Öğrenim Görme Nedenleri: Nitel Bir Araştırma", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 53 (2020); Osman Aktan, "Öğretmenlerin Kariyer Gelişimi Açısından Lisansüstü Eğitimin Değerlendirilmesi", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 10/3 (2020).

¹⁴ Asude Coşkunsever, "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Alanında Yüksek Lisans Yapan Öğrencilerin Alandan Beklentileri", *Dergiabant* 11/2 (2023), 302-303.

göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Bu bağlamda öğrencilerin bu becerilerinin lisans düzeyinden itibaren geliştirilmesinin ve desteklenmesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışan bazı katılımcıların, lisansüstü eğitimlerine devam konusunda zorluklar yaşadıkları belirtilmiştir. Bu zorluklar, Diyanet İşleri Başkanlığı'nun, Milli Eğitim Bakanlığı'nun benzeri uygulamalarında olduğu gibi, lisansüstü eğitime devam etme ve bu süreci teşvik etme konusunda yasal düzenlemeler yapma ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bu tespit, din eğitimi alanında çalışan görevlilerin akademik gelişimlerini desteklemek ve bu alandaki uzmanlık seviyesini yükseltmek amacıyla kurumsal politika ve yönetmeliklerin gözden geçirilmesini gerektiren bir durum olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç

Bu çalışma, din eğitimi alanında lisansüstü eğitim gören DKAB öğretmenleri ve din görevlilerinin, Marmara, İstanbul, Yalova, Bursa, Çanakkale On Sekiz Mart, Sakarya, Bilecik Şeyh Edebali ve Trakya (Edirne) Üniversiteleri gibi çeşitli eğitim kurumlarından alınan eğitimin kariyer, sosyal ilişkiler, entelektüel ve kültürel kazanımlarını değerlendirmektedir. Katılımcılar, ikamet ettikleri şehirler dışında bulunan bu üniversitelerden eğitim alarak, çok yönlü gelişimlerine katkıda bulunacak akademik bir ortama erişim sağlamışlardır. Araştırma bulguları, lisansüstü eğitimin bireysel, mesleki ve entelektüel gelişim üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Lisansüstü eğitim sürecinin, bireylerin entelektüel gelişimlerine sağladığı katkılara özel bir vurgu yapıldığı görülmüştür. Din eğitimi alanında lisansüstü eğitim almak, katılımcıların din eğitiminin anlaşılması ve aktarılması için bir anlayış geliştirmelerine katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte araştırmada, öğretim metodolojileri, materyal geliştirme ve ölçme-değerlendirme gibi pedagojik alanlarda lisansüstü eğitim süreçlerinin geliştirilmesinin gerekli olduğu da ortaya çıkmıştır. Bu tür beceriler genelde pedagojik formasyon eğitimlerinin bir parçası olarak değerlendirilmekle birlikte, katılımcıların bu konularda bir beklenti içinde olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, tezli ya da tezsiz yüksek lisans programları veya diğer alternatif eğitim modelleri gibi ek pedagojik eğitimlerin gerekliliğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, lisansüstü eğitim programlarının kapsamının genişletilmesi ve çeşitlendirilmesi, öğretim alanında kalitenin artırılmasına yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu şekilde, din eğitimi alanında daha etkin ve donanımlı öğretmenlerin ve din görevlilerinin yetiştirilmesi mümkün olabilecektir. Bu araştırmanın bulguları, din eğitimi alanında lisansüstü eğitimin hem önemini hem de etkinliğini göstermektedir. Bununla birlikte, mevcut eğitim uygulamaları ve metodolojilerinin sürekli bir değerlendirme ve iyileştirme sürecinden geçirilmesi gerekliliğine de işaret edilmektedir. Böylece din eğitimi alanında lisansüstü eğitimin kalitesini ve etkisini artırmak mümkün olacaktır. Çalışmanın bulgularına dayanılarak sunulan öneriler şunlardır:

- Lisansüstü programlarda bilimsel araştırma dersleri artırılabilir, makale ve tez yazımı üzerine uygulamalı çalışmalar gerçekleştirilebilir.
- Çalışan öğrencilerin iş ve eğitim hayatlarını dengeleyebilmeleri için ders saatleri esnek bir biçimde düzenlenebilir.
- Teorik bilginin yanı sıra, alanın ihtiyaçlarına yönelik uygulamalı çalışmalar için farklı eğitimler gündeme alınabilir.

- Kamu çalışanlarını lisansüstü eğitime teşvik etme ve derslere devamlılıklarını sağlama konusunda tüm kurumlarda yasal düzenlemeler yapılabilir.
- İlköğretim ve Ortaöğretim DKAB Öğretmenliği, İHL Meslek Dersleri Öğretmenliği, 4-6 Yaş Kur'an Kursu Öğreticiliği, Kur'an Kursu Öğreticiliği ve Manevi Danışmanlık ve Rehberlik gibi mesleki alanlar için ayrı ayrı tezli/tezsiz yüksek lisans programları açılabilir.
- Lisansüstü programlar için düzenli izleme çalışmaları yapılabilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i> *(Yalova Üniversitesi Rektörlüğü, Etik Kurullar Koordinatörlüğünün 07.12.2023 Tarih, 2023/168 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	turkiyeilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50). Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50). Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50). Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50). Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40).

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i> *(Yalova University Rectorate, Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 07.12.2023, numbered 2023/168 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyeilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50). Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50). Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50). Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50). Submission and Revision: 1. Author (%60), 2. Author (%40).

Kaynakça / References

- Aktan, Osman. "Öğretmenlerin Kariyer Gelişimi Açısından Lisansüstü Eğitimin Değerlendirilmesi". *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 10/3 (Aralık 2020), 596-607.
- Alabaş, Ramazan, vd., "Öğretmenlerin Kariyer Gelişimlerinde Lisansüstü Eğitim: Tercih Sebepleri ve Süreçte Karşılaştıkları Sorunlar". *E-International Journal of Educational Research* 3/4 (2012), 89-107.
- Alhas, Ali. *Lisansüstü Eğitim Yapmakta Olan Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmenlerinin Lisansüstü Eğitime Bakış Açuları (Ankara İli Örneği)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Aşıkoğlu, Nevzat Y. "Din Eğitimi Biliminin Türkiye'de Bağımsız Bir Bilimsel Disiplin Olarak Doğuşu ve Gelişimi". *Diyanet İlmî Dergi* 30/3 (1994), 85-92.
- Aydemir, Sevilay-Çam, Şefika. "Lisansüstü Öğrencilerinin Lisansüstü Eğitimi Almaya İlişkin Görüşleri". *Turkish Journal of Education* 4/4 (2015), 4-16.
- Bağlıbel, Murat-Arslan, Mustafa Cüneyt. "Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Tezsiz Yüksek Lisans Programına İlişkin Mezun Görüşleri: Gaziantep Üniversitesi Örneği". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13/4 (2014), 1079-1095.
- Baş, Gökhan. "Öğretmenlerin Lisansüstü Eğitimden Beklentileri: Nitel Bir Araştırma (Niğde İli Örneği)". *Yükseköğretim Dergisi* 3/2 (2013), 61-69.
- Berkant, Hasan Güner-Baysal, Seda. "The Implementation of Graduate Education to Professional Performance: Teachers' Perspectives". *European Journal of Education Studies* 8 (2017), 148-168.
- Coşkunsever, Asude. "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Alanında Yüksek Lisans Yapan Öğrencilerin Alandan Beklentileri". *Dergiabant* 11/2 (2023), 298-322.
- Çelik, Şehnaz Niğâr. "Lisansüstü Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi". *Lisansüstü Eğitim Üzerine Düşünceler*. ed. Fuat Tanhan. Ankara: Pegem Akademi, 2019.
- Doğan, Recai. "Prof. Dr. Beyza Bilgin ve Din Eğitimine Katkıları". *Dini Araştırmalar* 23/58 (2020), 27-50.
- Ev, Halit. "İlahiyat Alanında Lisansüstü Eğitim ve Sorunları". *Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları*. ed. Mustafa Köylü. İstanbul: DEM Yayınları, 2018.
- Golde, Chris M.-Dore, Timothy M. *At Cross Purposes: What the Experiences of Today's Doctoral Students Reveal about Doctoral Education*. The Pew Charitable Trusts, 2001. <http://phd-survey.org/report%20final.pdf>
- Gökçe, Hasan vd. "Lisansüstü Eğitimin Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Mesleki Gelişimlerine Katkısı". *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 42/2 (Ağustos 2022), 1409-1442.
- Gürel, Ramazan. "DKAB Öğretmenlerine Göre Lisansüstü Eğitim: Tercih Sebepleri, Süreçler, Sorunlar ve Beklentiler Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/12 (Mart 2020), 131-170.
- Gürgan Öztürk, Ferda-Dinç, Hande. "Lisansüstü Eğitim Alan Müzik Öğretmenlerinin Eğitimleri Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar". *İdil Sanat ve Dil Dergisi* 5/21 (2016); 505-520.

Güven, İsmail. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Natural Yayıncılık, 2010.

Kahraman, Ümit-Tok, Türkay. "Eğitim Yönetimi Denetimi Planlaması ve Ekonomisi Lisansüstü Öğrencilerinin Aldıkları Eğitim Hakkındaki Görüşleri". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (2016), 147-164.

Karaman, Sedat-Bakırcı, Fehim. "Türkiye'de Lisansüstü Eğitim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Haziran 2010), 94-114.

Karatürk, Kasım. "Türkiye'de Lisansüstü Öğretim, Sorunları ve Çözüm Önerileri". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 22/1(1989), 505-528.

Kıral, Erkan-Altun, Burcu. "Expectations of Students in the Educational Administration, Supervision, Planning and Economics Master's Program without Thesis and Their Opinions Regarding the Satisfaction of Their Expectations". *Anthropologist* 21/3 (2015); 512-521.

Koşar, Didem vd. "Öğretmenlerin Lisansüstü Öğrenim Görme Nedenleri: Nitel Bir Araştırma". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 53 (2020), 370-392.

Maviş Sevim, Fazilet Özge-Akın, Uğur. "Öğretmenlerin Mesleki Gelişimlerinde Lisansüstü Eğitimin Rolü: Mezun Olmak Yeterli mi?". *Education and Science* 46 (2007), 483-511.

Nayır, Funda. "Eğitim Bilimleri Alanında Lisansüstü Öğrenim Görmekte Olan Müfettiş, Okul Yöneticisi ve Öğretmenlerin Sorunları". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 44/2 (2011), 199-222.

Serin, Hüseyin-Ergin Kocatürk, Hatice. "Eğitim Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencilerinin Eğitim Sürecine Dair Deneyimleri". *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 7/2 (Nisan 2019), 495-513.

Turhan, Muhammed-Yaraş, Zübeyde. "Lisansüstü Programların Öğretmen, Yönetici ve Denetmenlerin Mesleki Gelişimine Katkısı". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 12/43 (2013), 200-218.

Üzümcü, Muzaffer. "İlahiyat Fakülteleri Felsefe ve Din Bilimleri Bölümlerinde Akademik Yapılanma ve Lisansüstü Eğitim Üzerine Bir Değerlendirme". *Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (2020), 188-189.

Yıldırım, Ali-Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 11. Baskı., 2018.

Yorulmaz, Bilal. "Türkiye'de Din Eğitimi Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmalar Hakkında Genel Bir Değerlendirme". *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi* 12/46 (2016), 46-47.